

OBSERVATIONVM 74
IN
PENTATEUCHVM
SPECIMEN PRIMVM

V I R O
PLVRIMVM REVERENDO ATQVE
CLARISSIMO
IOANNI GEORGIO SCHVTZIO

AA. M.
VERBI DIVINI MINISTRO APVD WENDISCHOSSIGENSES
ET KOSLICENSES IN LVSTATIA SVPERIORE
PARENTI SEPTVAGENARIO
DIEM NATALEM

III. CAL. MAL.
PIE GRATVLATVS
EDIDIT
THEODORVS IOANNES ABRAHAMVS SCHVTZE
AA. M. ORD. PHILOS. IN ACAD. VITEB. ASSESS. IBIDEMQVE
SCHOLAE SENAT. CONR.

VITEMBERGAE
LITERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRII
ACADEMIAE A TYPIS.

Perill.
D. C. Leopoldo.

OBSERVATIONVM
IN
PENTATEUCHVM
SPECIMEN PRIMUM
VIRI
PLURIMVM REVERENDO ADORE
CLARISSIMO
IOANNI GEORGIO SCHULTZIO
AD M.
VERBI DIVINI MINISTRO, AC VV. WENDISCHENSIS
ET ROSLITENSIS IN ECCLIA SUPERIORE
PARENTI SEPTUAGENARIO
DIEM NATALIS
III CAL. MAR.
P. E. GRATULATUR
FIDIT
THEODORVS IOANNES ABRAHAMVS SCHULTZ
AD M. ORD. THEOL. IN ACCL. VV. ASS. LIBERORVM
SCHOLAE SENAT. CONR.
VITIMBERGAE
LITTERIS CAROLI CHRISTIANI BÜCKLI
ACCOMMODATAE

1774
C. C. Schultze

OPTIME AC VENERANDE
PATER,

Misi ad Te hoc quaecunque Obseruationum experimen-
tum, quod, etsi omnia Tibi in acceptis fero, illud ta-
men singulariter et praecipue debebam, qui nuper li-
teras ad me dederas reliquarum Tuarum simillimas, i. e. de li-
terato argumento exponentes, et amorem suauitatemque omni ex
parte spirantes. Quare, cum ipse mihi occasionem praeuisses,
de creatione, a Mose narrata, per literas Tecum colloquendi, ego
vero tum meam de primis Geneseos commatibus sententiam festi-
nanter ad Te scripsissem, et, ut sit, postea viderem, alia omis-
sa, minus recte alia confirmata esse: non distuli, quin opinio-
nem meam iterum perquirerem, paulloque studiosius in chartas
coniicerem. Subiecta sunt praeterea alia, ut in toto priore Mo-
sis capite illustrando periculum facerem, quod in Pentateucho au-
dere destinaram, literis Tuis nondum excitatus. Simul hic,
quem laetus per Dei gratiam viuendo attingis, dies me officii
admonuit, quod Tibi haud inuitus praestarem. Septuaginta
enim annos feliciter expleuisti, eorundemque bonam partem ita
transigisti, ut, quoad per cetera negotia liceret, vnus illos meis
commo-

commodis dicares. Pro qua eximia cura, pro quibus meritis, amore, beneficiis, et omnem paternum affectum longe multumque superante beniuolentiâ hac potissimum die gratias Tibi summas et perpetuas persoluendas putavi. Vere enim gloriari possum, qui plus, quam ego, parenti deberet, usque ad hoc tempus me reperisse neminem. Praesertim nunquam ex animo meo effluet recordatio, et Te cum Matre dulcissima semper fere benignitate vota mea praeoccupasse, (nam modeste quem rogare docuisti, quod docuisti, facere prae amore vix permisisti,) et a prima aetate non modo bonis et peritis viris me formandum limandumque tradidisse, sed domestico etiam exemplo virtuti, et, qui detestabilis est sine virtute, literarum amori adsuefecisse. Faxit igitur Deus, ut, quam bonis filiis felicitatem in terris pollicitus est, Optimis, quos ego veneror, Parentibus largiter cumulateque tribuat. Sic, quam sentis, Venerande Pater, senectutis molestiam, Iouae auxilio nixus, ferre diutius poteris, meaque causa, nihil dubito, aequo feres animo. Ceterum valere Te iubeat Deus O. M., ego quaeso Te, me amare pergas. *Scribebam Vitebergae d. XXIX. Apr. MDCCCLXXII.*

THEODORVS IOANNES ABRAHAMVS
SCHVITZE.

Quam superiori anno, et ipsius rei natura ductus, et viro-
rum summorum auctoritate motus, de laboriosa Gramma-
ticorum Hebraicorum et nimium morosa industria, sen-
tentiam perquisivi, eam vel ab aliis propositam, vel a me defen-
sam nonnullos, recorder, tantopere offendisse, ut per iram verum
videre prohiberentur. Enimvero, re accuratius considerata, et con-
suetudine quorundam ad rationem reuocata, quod dixerunt contra,
nihil esse, intelligitur. Primum enim mortuarum, quas vocamus,
linguarum studium aliter si putant institui debere, atque viuarum et
in usu adhuc versantium: prae iracundia non vident, exemplo La-
tinarum literarum eam opinionem satis superque debilitari: quando-
quidem hanc linguam, etsi mortuam, optime tamen et facillime disci
sine Grammaticorum ambagibus, inter omnes constat. Vnius, qui mi-
hi quidem instar omnium est, GESNERI Cellario praefati, ne longus
sim, proferam suffragium. *Es haben viele gelehrte Leute ihre natürliche
und durch die Studien geschürfte Geschicklichkeit in allerhand tiefen Untersu-
chungen kleiner Sachen angewendet, künstliche und gelehrte Grammatiken zu
verfertigen, welche als subtile Kunststücke zu seiner Zeit der Betrachtung und
genauen Einsicht der Liebhaber würdig, aber zur ersten Grundlegung eben
so ungeschickt sind, als die subtilste und vortreflichst gefasete Lancette zum
Brodtschneiden.* Quod si Latinorum Grammaticorum diligentiam,
quamvis bonam et laudabilem, non tironibus commendari, sed vi-
ris doctis relinqui videmus: quid est, quod Hebraicas literas alia ra-
tione docendas demonstret? Neque vero sic merita cuiusquam, ex
arte Grammatica nomen famamque adepti, iniuria afficiuntur: quod
alterum erat, eis, qui diuersae sunt partis, inuidiose crimini datum.
Haec siue suspicio, siue obretractio ab ipso DANZIO infringitur et
refutatur. Quod enim pauci sciunt, atque adeo multi ne suspican-
tur quidem, Ienensem Grammaticum nequaquam ab nostra senten-
tia

tia alienum fuisse, eius praefatio, Viam Compendiosam ad linguae Hebraeae Analyfin facilius instituendam laudans, neminem, qui legit eam, docere non potest. *Hanc, inquit, a multis retro annis sententiam foueo, quae non docturis alios, spinosam illam permutandorum punctorum doctrinam, vix longo tempore satis extricabilem, nequaquam imponit. Sed nuda Verborum perfectorum Nominumque formatione cognita, acquiescit, post accuratam Coniugationum Thematumque a se inuicem discretionem, in plena ac perfecta Syntaxeos evolutione. — Et hac via primum ducendos existimo omnes, quantumuis iuuenes, aut prorsus adolescentes. — Experientia magistra didici, intra semestri spatium hac ratione longe altius prouehi tirones, quam factis a punctis initio intra biennium. Ergone iniuriosi videmur, qui, quod ipsi parui periti faciunt Grammatici, pluris aestimandum negauimus? An male punctationem contraximus, qui idem, quod punctorum et analyseos amantissimus, compendium demonstrauimus? Sed nolo diutius huic liteculae operam dare, vt, quia hoc praestat, peritis harum rerum arbitris factis id, quod in dubium nunquam vocarunt, ostendam, posse Hebraice doctorum operam multo melius collocari, quam in rimandis et iterum iterumque inculcandis Grammaticorum subtilitatibus.*

Nam, quod legentibus et explicantibus profanorum auctorum libros haud raro vsu venit, vt, quae primum facillima ad intelligendum existimarent, longe aliter se habere, postea perspiciant, idem mihi diuinas tabulas aperiendi accidisse, adeo non dissimulo, vt in primis vltimi, quem diuina nobis seruaui protidentia, Historici verbis me haesisse, ingenue fatear. Non enim putandum est (quod docti experiundo diu didicerunt esse vanum) quaelibet inde a prima pueritia, qua sonum, cognita, maturo et subacto iudicio, qua sensum, item nota videri. Vnde factum etiam est, vt Mosis verba: *principio Deus coelum et terram creauit*, perlegentes, an recte interpretaremur, dubitatio nos incesse: et, consultis interpretibus, statim perspicuum hunc locum difficillimum fieri iudicaremus. Sex enim doctorum virorum explicationes inuenimus, quarum quae reliquis omnibus melior, probabilior, aut certior esset, non potuimus tam celeriter statuere,

tuere, quam septimam certa et indubitata ratione reiicere. Quis enim ferat, Cappellum, sola coniectura ductum, ipsius textus verba mutilare, et שמים in שים ingeniose quidem, sed nimis audacter mutare? Sed ceterae, quo se, duntaxat ad tempus, tuerentur, habere omnes ac singulae videbantur.

Prima, quam pono non temporis ordine, sed memoriae lege, siue ab Rabbiniis, siue a Grotio accepta, polita et adornata est a Clerico. Ille enim cum verba: בראשית ברא אלהים explicasset: priusquam Deus crearet, siue formaret, neque aut illustrationis, aut probationis causa quicquam subiecisset, sed, quomodo haec verba crearet siue formaret intelligeret, et quo particulam priusquam referret, dubium ac suspensum lectorem reliquisset: nutantem et vacillantem hanc expositionem alter ornare et persuadere sic conatus est. Aiunt non nulli, Mosem nos docere, antequam Deus coelum et terram, prout nunc sunt, digereret atque ornaret, terram fuisse incolis vacuum: perinde ac si legamus ברא בראשית antequam creare, non ברא ברא creauit. Quo pacto בראשית idem esset, ac טרם, quod tamen futuro solet coniungi: ex qua consuetudine legendum esset יברא Vid. Ex. I, 19. Attamen טרם praeterito etiam interdum praepositur, vt Gen. XXII, 15. Unde constructionem hanc a linguae Hebraicae ingenio non profus abhorere sequitur. Sed haec recitasse, est consutasse. Quomodo enim ex eo, quod טרם interdum additur praeterito, non modo בראשית eidem tempori conuenire, sed eandem quoque vim nancisci colligatur, parum docuit. Vnde vero liquet, בראשית et טרם eiusdem esse significationis? Quare Grotii rationi non sine causa restitit CALOVIUS in Bibliis Illustratis. Quoniam vero non tam linguae genitum in refellendo aduersario spectauit, quam haereticis et fanaticis hominibus aptam, et aliis ipsius Grotii dictis contrariam illam versionem pronuntauit: hanc, tamquam Hebraicae consuetudini contrariam, reiicientes, actum nos agere, haud existimauius.

Sequitur altera, probatissimis doctissimisque viris probata, sententia, quae Mosem de creatione ex nihilo agere censet, minus aridens Clerico et Michaeli, quorum prior *reconditus hoc dogma* putat,

ac vocum Hebraicarum significationem loci sensum quaerentes eo necessario deducere negat; posterior ea de re sic fatur. Von der Frage, ob die Welt vor sechs tausend Jahren aus Nichts geschaffen, oder ob schon vorhin eine Welt gewesen sey, aus deren Trümmern Gott die jetzige wieder hervor gehen liefs? ob sich, wie unser deutscher Dichter jaget, jetzt die tausendste der Sonnen wülzt, oder die erste? davon hat er wieder nichts, und läßt jedem die Freyheit, hierüber zu denken und zu philosophiren, was er will. Denn das Wort, schaffen, bedeutet nicht gerade eine Hervorbringung aus Nichts, und der Ausdruck, im Anfang, ist auch noch unbestimmt, und kan sowohl den Anfang der jetzigen Welt, als den Anfang aller jemals gewesen Dinge anzeigen. (Vid. Anmerkungen zum ersten Buch Mose p. 3.) Contra hos duumuiros, doctrina praestantissimos, minus forte sufficit, negare, fas esse nobis a nativo vocum significato discedere. Dubitavit enim iam Clericus, an nativus vocabuli ברא significatus sit, producere ex nihilo, quando non necessario eo deducere hoc verbum negavit, et in hanc sententiam plura deinde protulit, quae, ne leuem dubitationem mouisse censeatur, subscribemus, quo curatius ea expendenda et eleuanda esse appareat. Alii generationem, inquit, e nihilo, nulla praeiacente materia, proprie voce ברא signari volunt, alii negant, et quamlibet procreationem, siue etiam actionem, qua aliquid inusitato modo aut fit, aut destruitur, eam sonare contendunt. Sane in hoc ipso Capite usurpatur, vbi de creatione e nihilo sermo non est, commatibus 21 et 27, in quibus confunditur cum עשה. Num. XVI. vbi Moses Coracho, Dathani et Abiramio mortem noui generis minatur, dicitur Deus creationem creaturus v. 30. Vide et Ierem. XXXI. 22. At, qui in priore sunt sententia posterioribus hisce locis vocem metaphorice sumi didicant, quo fundamento nixi, nescio. Verum quidem illi tuentur dogma, cum materiam mundi e nihilo creatam aiunt; sed non ideo id hoc in loco doceri, aut ex nativa significatione verbi ברא posse deduci sequitur. Si licet, post doctissimos viros, necturam circa vocis huius significatum proferre, crediderim veteres Hebraeos, dum vterentur vocabulo hocce, non cogitasse de creatione e nihilo, neque etiam eam potestatem verbo ברא subiecisse, qua productio e nihilo animo loquentium excluderetur; sed idem cogitasse, quod animo Latine aut

Grae-

Graece loquentium obuerfatur, ubi utuntur vocibus *κτισθαι* et *condere*. Haec
 verba modo formationem rei, quaecunque tandem illa fit, modo, ubi de re-
 gione aut vrbe agitur, coloniae deductionem aut quiddam simile denotant.
 — Hic ne ultra oleas vagemur, Hebraicae vocis eo significatu suntae exem-
 pla proferemus. — Ezekiel XXVIII, 13. — ibid. v. 15. — Iof.
 XVII, 15, 18. — Hoc forte sensu vox *ברא* exponenda, primo Gene-
 seos commate, ut velit Moses, priusquam a Deo parata esset colonis exci-
 piendis, iisque instructa, terram vacuum ac desertam fuisse. Hoc ergo in lo-
 co formationem, et colonorum, ut ita dicam, deductionem significaret Hebrai-
 ca vox; commatibus vero 21 et 27 formationem tantum, nisi et quis in
 his Mosem significare in animo habuisse mare piscibus, terram hominibus
 quasi colonis a Deo, impleta velit. Sane Ps. CII, 19 et CIV, 30 populus
 creatus et animalia, quae creantur, sunt populus, quo denovo Palaestina in-
 colitur, animaliaque quibus, noua procreata sobole, terra impletur, ut ad ea
 loca ostendamus. (Vid. Commentarius in Genesim.) Ad haec refel-
 lenda nemo nostra, puro, aerate repetet illa, quae de natiuo vocabuli
ברא significatu olim scripta sunt. Nam tam certum est, quam quod
 certissimum, aliam esse proprietatem Dogmaticam, atque Hebraicam,
 ex eaque hanc non posse demonstrari. Quare argumentis opus est,
 ex linguae usu, non a glossariis, aut vulgaribus versionibus petitis.
 Ut igitur, quid nobis placeat, ostendamus; ante omnia profiteamur,
 vehementer nobis displicere, Clericum iterum confugisse ad malam
 illam versionem vocabuli *בראשית*, quasi necessario esset priusquam.
 Deinde e mala versione pessimam deducit consecutionem. Finge
 enim, *בראשית* esse priusquam: tamen ideo verba, priusquam crea-
 ret, nondum exprimerent formationem et colonorum deductionem, sed
 formationem tantum; quod ipse sensisse videtur contortae interpre-
 tationis architectus, cum haesitabundus dixit: *et colonorum, ut ita di-
 cam, deductionem*. Tale delinimentum ubi reperi, ibi falsum subesse,
 aut subdole taceri, saepius, quam dicere hic attinet, deprehendi:
 atque hic reuera anguem in herba, qui iudicare poterunt, sine nego-
 tio animaduertent. Nam interpretationem verborum: *creauit Deus
 immania cete et cuiusque generis pisces, quasi sonarent: cete ac pisces
 mare*

mare habitare iussit; et horum: *creavit Deus hominem*, quasi innuerent, terram hominibus a Deo impletam: ieiunam esse, nemo ignorabit, immo ipse arguit Clericus, antea pro certo habens, his in locis עשה cum ברא confundi. Ecquid autem minus conuenit, quam affirmare; verba, *creavit Deus hominem*, signare, *fecit hominem Deus*: et haec, *fecit Deus hominem*, significare, *terram hominibus quasi colonis impletam esse*? Quinam, quaeso, isti erant coloni, quibus terra repleretur? Adamum vnum fuisse, fatendum est. Num vero unus homo terras impleuit? Non sic, puto, vt cum colonis, in locum aliquem deductis, posset comparari. Hinc ergo callida Clerici obumbratio veritatis per particulam *quasi*. Atque, si *pisces creare* idem est, ac mare *στίζειν* et condere, demonstrandum est, aut Graecos, aut Romanos colonos et urbem *στίζειν* siue condere promiscue dixisse. Sin locum *στίζειν*, aut urbem condere semper dixerunt, nunquam colonos condere, vt omnes vident: nihil haec analogia prodest Clerico, Hebraeos pisces et homines conditos dixisse, conicianti. Sed vt haec omnia vana esse, vel me tacente, intelliguntur: sic illud etiam infirmis niti ratiunculis, apparet, dogma de productione mundi e nihilo reconditius esse, ideoque hic proponi non posse. Si enim ita ratiocinari liceret, totam Moſis narrationem, vt reconditiorem, non admittendam esse, sequeretur: cum nihil sit reconditius, nihil abstrusius, quam ordo rerum creatarum. Atqui ex hoc ordine, a Mose per singula diei cuiusque opera descripto, diuinum scriptorem, non aperta et cuitis nota, sed recondita et nobis quasi inuoluta, prodere, perspicuum est. His igitur merito abiectis, restat, vt, quod bonum est in Clerico, retineatur. Cum enim nihil magis deceat interpretem, quam modestia, qua maior vix nominari potest in homine, erroribus obnoxio, virtus: non possumus, quin et dissentientem iustis profequamur laudibus propterea, quod cum aliorum rationem civili ferat animo, tum suam ipse minus fidenter proponit. Itaque, memor fragilitatis humanae, quo fundamento nixi ceteri in alia eant, moderate se nescire, et post doctissimos viros coniecturam nouam, non immutabilem et fatalem quasi expositionem aliquam, periclitari ait.

Magis,

Magis, ni fallor, haec coniectura Michaeli, cuius verba supra commemorauimus, placuisse videtur. Hic, quod caput est in contro- versia, et quod Clericus nondum attendisse videtur, non vniam vo- cem ברא, aut בראשית, sed vtramque simul sumtam, de mundi productione e nihilo explicandam esse, cursim non minus, quam contente negat. *Der Ausdruck, im Anfang, ist auch noch unbestimmt, und kann sowohl den Anfang der jetzigen Welt, als den Anfang aller je- mals gezeigten Dinge anzeigen.* Equidem vt summi viri diuinum in- genium, et parem doctrinam saepe non possum satis admirari: ita eum hic humani aliquid passum esse, vix possum dissimulare. Nam Moses cum dicat, principio Deum creatuisse coelum et terram; cum- que coelum et terra necessario de hoc mundo intelligenda sint: nul- lo modo cogitare possum, quid dixerit, nisi huius mundi principium. Michaelem video quidem discreuisse principium nouae terrae, et initium totius mundi; aut primordia coeli et terrae huius, et originem vtriusque, creatione Mosaica priorem. Sed nec huius vniuersitatis initium sic, opinor, potest intelligi, vt Moses sub initium huius mundi post alium, vel alios, terram coelumque creatum voluerit. Superfluum enim plane esset illud: *in principio*; quod huius mundi initium sola voce ברא siue *creauit*, siue *fecit* veritas illam, iam mihi inuoluere vi- detur. Maneat ergo, vocabula ברא et בראשית, vt cohaerent, et ab ipso Mose coniunguntur, ita simul explicata, initium omnium re- rum creatarum, quae et ubicunque fuerint, significare, ideoque hu- ius mundi originem e nihilo demonstrare. Quomodocunque enim coelum et terra explicentur, hanc tamen nostram vniuersitatem vel coeptam, vel perfectam, intelligendam esse, postquam ante illam ni- hil fuerit, non facile negabitur. Nobis certe haec sedet sententia, donec aut ipse vir sollertissimus, aut alii pari et vsu, et intelligentia con- spicui, demonstrauerint, vel nexum rerum in contrariam partem ne- cessario deducere, vel linguae vsum Hebraicae, non dico, postulare, sed tantum permittere, vt שמים et ארץ de vno, quod dicunt, Sy- stemate intelligantur. Si enim verum est, quod adhuc idonei aucto- res certum esse putarunt: illa vocabula pro toto vniuerso ab Hebrae-

is

is poni: aliter, quam diximus, de nostro loco statuere non possimus, praesertim cum ipse Michaelis postea dicat: *es ist klar, das hier die Rede — von dem unermesslichen grossen Raum, welcher die sämtlichen Sterne, Sonnen, Fixsterne, Planeten und Cometen enthält.*

Veniamus igitur ad tertiam sententiam, de his verbis Mosaicis pensitandam, et inquiramus, quo iure cum Salomone Iarchi non nulli hanc versionem laudarint: *cum primum crearet Deus coelum et terram, terra inanis et vacua fuit, non improbatam a Clerico, et quod praeterita apud Hebraeos gerundiorum significationem obtinerent, et similes esset locutio Hof. I, 2. Initio alloquutus est Deus Hoseam et dixit, hoc est, cum primum alloqueretur Deus Hoseam, dixit. (Vid. l. c.)* Quem Hoseae locum nihil probare, ob dissimilitudinem apparentem, persuasum sumus certissime. Nam repetitio illa vnius notionis in duobus verbis, apud Hebraeos minime vitiosa, sed ob simplicitatem linguae fortassis elegans olim visa, necessario efficit, vt hebraica דבר ויאמר nostro more, qui fugit talem repetitionem, atque adeo intolerandam putat, perinde in latinum vertere debeamus, quasi propheta scripssisset: *initio Deus Hoseam sic allocutus est, quemadmodum Hebraismus ille ויען ויאמר non exponendus est, et respondit, et dixit, sed vno verbo, ita respondit.* Vnde discitur, duo Hebraeorum verba eiusdem significationis a nobis vno reddenda esse, ideoque idem esse, *initio Deus allocutus est sic, ac si vertamus, cum primum alloqueretur Deus Hoseam, dixit.* Nam particula consecutionis *cum* in posteriore versione additur tantum, vt ob relationem sequentis verbi *dixit* ad praecedens *alloqueretur*, auribus nostris ingrata repetitio duorum verborum in vno significato tolerari possit. Iam longe alia ratio est verborum Mosis, qui non varia verba eiusdem significationis cumulavit, quae essent ברא et עשה, sed duo diuersae notionis diuersique generis coniunxit ברא et היתה. De qua re fusius dicere volumus, ne quis ob intercedentem particulam ו, apud Hebraeos saepe redundantem, huic interpretationi quidquam detractum cupiat. Praetitorum vero et gerundiorum permutationem, ad quam Clericus etiam prouocauit, a tali verborum positu non alienam esse, prius, quam

quam hanc explicationem amplecteretur, probare debebat. Ceterum diffiteri nolo eandem fere esse Mosis sententiam, siue veritas: *cum primum crearet. Deus coelum et terram, terra inanis et vacua fuit*; siue reddas: *principio Deus creauit coelum et terram, et terra inanis fuit ac vacua.*

Sequitur quarta opinio, quae cum reliquis, a me nunc recensendis, non priora vocabula: *בראשית ברא אלהים*, sed posteriora *והארץ השמים והארץ* attingit. Nam et haec difficilia, et in diuersum sensum tracta sunt. Volunt enim alii, auctore Clerico l. c. per compendium et summatim hic efferi, quod in sequentibus per partes et figillatim narretur. Neque hanc scribendi rationem Mosis discordem esse, vltius idem probat. Sed Calovius, Vitebergensis Academiae magnum olim ornamentum, postquam Grotium, eiusdem sententiae auctorem, per coelum et terram, vniuersum hoc, quale nunc est, intelligere viderat, quam falsa, quamque periculosa illa esset, multis ostendit. Nos nihil, quam versum secundum obiicimus, qui argumento est clarissimo, primum versum de vniuerso, quale nunc est, non posse loqui. Quae enim terra versu secundo *והארץ והשמים* dicitur, ea etiam versu primo intelligitur. Quo posito, aliam terrae faciem versu primo descriptam, ac nunc quidem conspiciatur, omni caret dubio. Grotii acumini fraudi fuit versio primi commatis, *priusquam crearet*, quam vero supra iam reieciamus.

Quinto loco non minores sunt opinatores Calviniani quidam et Menasse Ben Israel, quorum de coelo angelico, siue de genis creatis expositionem sine negotio confutari posse iudicamus. Recte enim CLERICVS l. c. *nec Moses, inquit, rem tantam adeo leuiter attigisset, se in ipso scriptiois limine eius in mentem venisset.* Noli dicere, nescire nos, quae et quare Moses quaedam leuiter tetigerit. Contextum enim diuini scriptoris euincit, quemadmodum versu secundo ad terram recuratur, ita versu 6 rediri ad coelum stelliferum, non angelicum. Quare ex tota narrationis serie patet, Mosem de angelis procreatis loqui noluisse, vtpote qui rerum, quae ad spectu sentiuntur, non earum, quae hominum sensus fugiunt, vno, quemadmodum placent, excepto animo nostro, ortum doceret, atque monumento aeterno

proderet. Quod ni fuisset consilium, profecto de admisso bonorum angelorum scelere, quo malorum et nomen, et naturam nacti fuissent, eodemque ad historiam criminis Adamitici texendam paene necessario, haud profus verba facere intermisisset.

Supereft ergo sexta, quam nostram quodammodo facimus, sententiam, CALOVII verbis sic concepta: *nulla convenientior explicatio, quam quod his verbis rudis et indigesta moles, ceu primum Dei opificium ex nihilo, sed in ipso hexaëmeri principio designetur, producta, quam Chaos appellare consuevimus, quae κατὰ πρῶτον coeli et terrae nomine nuncupata fuerit, quia materia coeli et terrae, quae inde efformata deinde sunt, exstitit.* (Vid. l. c. p. 219.) Ne rationes huius explicationis ibi magno numero allatas repetam, quarum aliae aliis licet sint infirmiores, omnes tamen simul consideratas mihi quidem satisfecisse, breuiter indicandum est. Nec Chaos cuiquam, spero, inuisum fore, quod statim cum prima eaque creata materia permutatum videat, ex qua deinde, varie ficta et formata, praepotens Numen, ordine a Mose demonstrato, quaeuis vno, quemadmodum loquuntur, actu produxerit. Quae omnia egregie conspirant cum tota descriptione Mosaica, qua sicut terra v. 2. indigesta et cum aquis commissa, confluentibus autem aquis v. 9. proprio habitu הַיָּבֵשׁ conspicitur: ita coelum, discordia rerum femina ferens v. 1. in aerem mutatur v. 6, 7, 8, et ignea insuper, qualis nunc est, conuexi vis accedit v. 14, 15, 16, 17, 18. Sed hanc interpretationem, à Mose Aegyptio cum nostris hominibus communicatam, Illustris MICHAELIS dubiam et malae notae esse voluit. Vid. l. c. p. 4. *Moses unterscheidet sich hier merklich von der gewöhnlichen Denkungsart der alten, sonderlich Egyptischer Philosophen, und kommt mit unsern neuern Naturkündigern mehr überein. Denn er nimmt zu Anfang kein Chaos, oder erste Materie in der die Grundstoffe aller Dinge vermischt waren an, sondern beschreibt gleich am ersten Tage eine Erde, die schon damals vom Himmel abgesondert war, und wie wir hernach hören werden, unter Wasser stand. Die Schrifsterklärer, welche voll von Idem, die sie aus den Schulauthoren, vielleicht gar nur aus Ovidii Verwandlungen, übrig behalten haben, Mosi ein Chaos wider seinen Willen und*
Dank

Dank aufbringen, und um es thun zu können, vorgeben, Himmel und Erde heiße so viel als ein Chaos, thun ihm ein Unrecht, welches ich aus Liebes zur Religion nicht unangemerkt lassen kann, obgleich hier der Ort nicht ist, sie zu widerlegen. Das fällt denn doch wol deutlich in die Augen, daß die Erde, von der er v. 2. redet, ein dem Himmel entgegengesetzter, folglich von ihm abgefonderter, Körper seyn müsse. Equidem id dare haud cunctatus fuerim, non nullos formulis poeticis, inde a iuuentute vel lectis, vel auditis, adhaetos paullo incautius duplex et creatum Mosis Chaos, quod coeli et terrae separata continebat elementa, cum simplici et aeterna rerum mole comparasse: sed profanam Mosis mentem tribuisse, aut laesae religionis postulandos esse omnes, illud vix concedemus. Quin nihil melius magnum virum inuenisse, ex ipsius verbis coniiicimus. De coelo enim et terra idem sic loquitur: *Es ist klar, daß hier nicht von demjenigen Himmel, der nach v. 6, 7, 8, erst am zweyten Tage geschaffen seyn soll, und eigentlich die Atmosphäre unserer Erde ist, die Rede seyn könne: sondern von dem unermesslich großen Raum, welcher die sämtlichen Sterne, Sonnen, Fixsterne, Planeten, Monden und Cometen enthält, und den man den Sternhimmel zu nennen pfleget. Die Meinung ist also, Gott habe im Anfang den Himmel, (vermuthlich mit allen darin befindlichen Himmelskörpern,) und die Erdkugel, die wir jetzt bewohnen, geschaffen.* Hic, quoniam de spatio creato, vel increato ex Scholasticorum mente quaestio institui nequit, nec ita vocabulum spatii intellectum patamus; omnia eo redeunt, vt, quia Michaelis ipse haesitat, et quod primo clarum esse dixerat, postea tantum suspicatur, etiam nos non tamquam certum amplectamur, sed suspicemur modo, ingentia coeli corpora iam primo die innumerabilia creata fuisse. Quod quomodo e verbis Mosis coniiiciendum sit, hoc est, quod etsi desiderem, probatum tamen vehementer cupiam. Omnino enim quarto demum die v. 16. dicitur *Numen fecisse duo lumina, quorum maius diem, minus noctem moderaretur et illustraret, super illa stellas quoque.* Et haec verba in alium cur trahantur sensum, iterum probatum velim. Lego enim p. II. l. c. *Es ist sehr wahrscheinlich, daß die sämtlichen Himmelskörper an eben dem ersten Tage erschaffen sind, an*

*welchem unsere Erde erschaffen ward. Dadurch aber waren sie noch keine
 Lichter, sondern konnten, unserer Erde gleich, dunkle Körper seyn. Zu
 Lichtern wurden sie am vierten Tage, d. i. die Sonne gerieth in Brand, und
 von ihrem Widerschein zugen Mond und Planeten an, zu leuchten. Vbi
 diligenter notemus, qua via noua coniectura procedat. Ante audie-
 bamus vocem *vermuthlich*: (p. 4. l. c.) nunc nobis dicitur, *es ist sehr
 wahrscheinlich*, quasi vero simillimum esse possit, quod coniectando
 quis assecutus, ne vno quidem verbo probarit. Quae si tamquam
 incerta videremus prolata, quomodo de stellis reliquis scriptum legi-
 mus: *ich bin wirklich ungewiß, ob ich hier blos die Planeten, oder auch
 die Fixsterne verstehen soll*, nihil monere institueremus: sed cum tam-
 quam vero simillima aliis persuadeantur, quid nobis de tota re vi-
 deretur, reticere nolimus. Nam ex Mosis narratione haecce nec di-
 ligentia elicere, nec vi exprimere potuimus. Solet ille singula die-
 rum opera literis sic mandare, vt, decreto summi Numinis pafefac-
 to, executionem ipsius enarret: quem ordinem tam constanter ob-
 seruat, vt vbique accurate retineat. Nam sic scribit de primo die:
dixit Deus, fiat lux, et facta est lux. Vbi decretum opus, et operis
 perfectionem agnosco, quamquam, alios aliam sequi sententiam, non
 fugit. Vt enim Deus humano more opera sua perfecta com-
 probare dicitur, quae bona fore ante, quam absolueret, certo scie-
 bat: sic sigillatim opera decernere legitur certis diebus, quae ab ae-
 terno decreuisse non potest non existimari. Secundo die quid actum
 sit, similiter salua aeternitate consilii sacer. Historicus profert: *dixit
 Deus, fiat expansum — ac fecit expansum.* Vbi non modo decretum
 et factum animaduertitur, sed elegantis etiam scriptoris studium, in
 eodem argumento non eadem vbique verba reperentis. Pari ordi-
 ne et elegantia tertius depingitur dies: *Deus, constuant,* inquit,
aquae — et euentus respondit. Nec minus idem quarto die ordo re-
 currit: *inssit Deus lumina existere — eaque fecit.* Etiam quintus hunc
 sibi vindicat ordinem: *deinde dixit Deus, aquae producant pisces — et
 creauit immania cete, cum reliquis cuiusque speciei piscibus.* Simili deni-
 que via semel iterumque historia sexti dici procedit: *tum dixit Deus,*
pro-*

producat terra animalia — quae iussu Dei prodierunt : et dixit denique Deus, hominem faciamus, creavitque eum. Sed quorsum iam multa de isto narrandi ordine? ut nempe manibus teneatur, nihil esse causae, cur eum in declaranda astrorum origine v. 14, 15, 16, intermissum suspicemur. Si enim consilium creandorum siderum quarta demum die narratur, ante illam diem iam affuisse sidera, nemo sibi persuaderi patietur: et si ויעש v. 16. idem est, atque executio diuini decreti, ante diem quartam nulla profus fuisse astra, extra dubitationem aequae positum esse videtur, ac pro certo habendum, ויעש non de luce, sed primo siderum ortu explicandum esse ideo, quod per orationis seriem nullum gerere significatum potest, quam eum, quem reliqua exprimunt synonyma ויהי כן, ויהי כן, ויברא. Atqui haec omnia, opinor, ex isto ordine luce meridiana clarius apparent. Accedit, quod Moses ipse verbum ויעש v. 17. alio illustrat, dicens: ויתן אתם אלהים ברקיע השמים. Hic Hebraicum נתן omnino reddendum est latinis verbis collocare, ponere, conicere: quo item certum fit, astra quarto die existisse, non emicuisse. At dixerit quis: incertum esse, utrum per illa lumina, quarto die creata, inerrantes, an fixae stellae intelligantur; ob eandemque causam ignes illos de nostro tantum, quod Astronomi dicunt, Systemate explicari posse, diu forte post reliqua mundi lumina factos. Nec hoc quidem mihi scrupulum iniicit. Stellae enim in populari oratione, qua Moses vitur, non possunt Mathematicorum subtilitate iudicari, sed opinione vulgi debent computari: et, quomodo Moses *principio coelum et terram creata* dicere possit, si ante hunc mundum aliae res perfectae iam fuissent, me assequi non posse, supra iam non sine ratione sensus mei dixi. Nihilo secius tamen, licet ego Mosis verbis conciliare nequeam, incertum id esse, si quis pertinaciter urgeat: aliis hunc, de verbis fortasse magis, quam re certantem, et certi notionem philosophicam cum philologica miscentem, refutandum relinquo, mihi cum abunde sufficiat, idoneis, ut mihi videntur, rationibus effecisse, non esse, quod dixit Vir sane doctissimus, vero simillimum. Ut igitur, quae videatur verborum, haecenus illustratorum, sententia, ad

alia properans, breuiter repetam, Mosem nihil aliud dicere mihi persuadeo, quam principio rerum creatarum omnium per Deum terram coelumque sic existisse, vt elementa coeli et terrae volente Deo separatum ex nihilo orirentur.

Quibus propositis, quia non cuncta, sed non nulla modo, nostra hac opella, inquirere, et, si fieri possit, vel illustrare, vel vindicare constituimus, ad tertium comma eiusdem capituli progredimur, verba, *dixit Deus, fiat lux, et facta est lux*, animo subiicientes. Vbi nemo forte nos ferat, sensum auctoris, qui obuius et expositus cuique est, studiose indagantes. Plerique enim consentiunt, hic non tam sermonem, quam consilium summi opificis more humano referri. Id vero hic silentio praeterire nolumus, nos de hoc dicendi genere, quod Rabbinus רַרְר בְּנֵי אֲדָם, Theologi vero vel *συγκαταβασις*, vel *ανθρωποποιθειαν*, vel *ομονομιαν* nominant, nusquam adhuc certas et accommodatas regulas inuenisse, quibus animus in interpretandis huiusmodi formulis ad verum, sine errandi periculo, videndum inueniendumque acueretur et dirigeretur. Omnium, quos nos quidem legimus, diligentissime ea de re Glassius egit, interpretandi clarus ille magister. Sed ne in hoc quidem, quod plane satisfaciatur, inuenire licet. Est vero res diffililis et ardua, simul lubrica et in odia hominum pronius, quam credas, incurrens. Quare in Glassio quod requiro, hic libere aperio, non quo doctissimo suo tempore interpreti iuueniliter, (vt fit cum maxime ab adolescentulis parum modestis in aliis magnae auctoritatis viris reprehendendis,) detrahere audeam, sed alii vt, quod desiderare in illo me fateor, citius et melius praestent. Etsi enim mei res non est iudicii, nec personae meae conuenit, leges ferre, quas in explicandis diuinis oraculis feruent et probent viri cum peritissimi, tum vsu longe praestantissimi: tamen vt hic defectus, quo Hermeneutica Sacra laborare videtur, suppleatur, summe necessarium esse mihi sic persuadeo, vt qui maxime, ne sensus talium locorum incertus tantaque in varietate constitutus existimetur, quanta humani ad multiplices sensus fingendos ingenii est vel calliditas, vel sollertia, qua adiutrice verbi causa vestimenta pelli-

pellicea primorum parentum, a Deo facta, in corpora humana Origenes, Clericus vero in casam et tabernaculum, pellibus contestum, artificiose sane mutarunt. Obseruavi etiam, et valde animum meum inquietauit, nec commentariorum scriptores, ceterum satis accurate, declarasse, quae ad *ανθρωποπαθειαν* pertineant, nec ne, quaque ex re constet sacrorum librorum interpreti, quousque in agnoscenda tali *οικονομια* progredi liceat, aut vbi subsistere debeamus. Quod nisi regulis planis et perspicuis, certis et ex receptis obseruationibus deductis, interpretandi licentiae impedimentum mature obiicitur, nostris his temporibus, quibus nihil, nisi noua legunt, laudant, scribunt, appetunt, et admirantur, re omnium implicatissima ingenio seculi permessa, omnia dei verba, ad vltimos parentes facta, in allegorias et *ανθρωποπαθειων* breui veriffse videbimus. Quod vt exemplis illustretur, prouoco ad sermonem, Deo a Mose capite primo varie tributum, quem plerique adhuc, qui a nostris stant partibus, *ανθρωποπαθως* relatum, et *θεοπεπτος* accipiendum monuerunt, vsque ad versum 28, quem proprie de institutione matrimonii solemniter et verbis facta complures intellexerunt. At vero Clericus iam aliam fouit sententiam, qui eodem modo hunc locum explicari voluit, ac versu 22. *Deum animalibus benedicientem nihil locutum, sed eis tantum subolis propagandae facultatem largitum, statuit.* Contra quem non sufficit cum laudato, nec vnquam satis laudando Glassio negare, ad *ανθρωποπαθειαν* referenda esse loca, quibus Deus immediate loqui dicatur, vt diuinam suam voluntatem hominibus hac ratione manifestet. Responderet enim aliquis, Clerico non dissimilis, hanc voluntatem Dei de procreanda subole aliunde, ex instinctu naturae, hominibus sine immediato Dei mandato innotescere potuisse. Quod si concesseris, ex alio, aut ab eodem statim audies, cibos nouis conditi orbis incolis concessos, non ipsius Dei verbis vsui dicatos, sed naturae tantum illecebris demonstratos esse. Ad quod cum ex non nullorum sententia responderis: allegoriam quaerendam non esse in praeceptis, quae ad vitam spectent: continuo, moralem et naturalem vitam distinguendam esse, aliquis nugabitur, atque sic, te inuito, fines *ανθρωποπαθειας* propagabit. Hoc etiam si toleraueris,

non

non deerunt, qui quaestionem, post tactam arborem, in Paradiso habitam, pro furis conscientiae exagitantibus, quam capitis iudicio, ab ipso Deo instituto, habere malint, poena sine iudicis sententia superueniente contenti. Minus, credo, sufficiet, ad proteuangelium confugere, quo Dei optimi voluntas patefacta fuerit. Obiicietur enim, sicut in eodem sermone verba, *vbi es*, apertam *αυθεντοπαθειαν* contineant, ita nihil ob stare, quominus *αυθεντοπαθειαν* longius progrediarur, et omnia ad promissum vsque Euae filium, communem omnium vindicem, *θεογενεως* accipiantur. Nec frena libidini iniicientur, si negaris Historicos allegorias frequentare, cum ipse bonam prioris capitis partem allegorice, vt Rhetores, ut Theologi loquuntur, *θεογενεως* enarraueris. Omitto plura dicere, ne forte aut ipse nimium timuisse, aut ab aliis postulasse videar, et quia mentem subit locus, in quo illustrando cum res mihi sit cum viro praeclarissimo, omnes ingenii neruos contendam, necesse est.

Michaelis enim merito suo Celebratissimus verba: *fuere vespera et mane, quibus confectus est dies primus*, Physicorum quorundam, antiqua nouantium, placitis patrocinated, hoc modo explicare sustinuit: *Da die ersten drey Tage der Schöpfung, aus einem Abend und Morgen, das ist, aus einer Abwechselung von Finsterniß und Licht bestanden, so nicht von Aufgang und Untergang der Sonne abhing, so sehe ich nicht, was man für Grund hat, zu behaupten, sie seyn gerade unsern jetzigen Tagen gleich, und von 24 Stunden gewesen. Es scheint auch, daß diese Zeit wirklich für das dritte Tagewerk zu kurz sey, wenn man es mit Cap. II, 5, 6, vergleicht. Denn es mußte einmal die vorhin mit Wasser überschwemmte Erde dergestalt austrocknen, Cap. I, 9, 10, daß zu deren Befechung Regen nöthig war, Cap. II, 6. Eine solche Austrocknung geschieht doch wohl nicht in 24 Stunden: und Gott trocknete sie auch nicht durch ein Wunder aus. Auf dieser ausgedürreten Erde war in der Mitte dieses Tages noch nichts grünes, Cap. II, 6, und dis wuchs noch an eben dem Tage, nachdem es geregnet hatte, hervor, Cap. I, 11. (Vid. l. c. p. 8.)* Quam interpretandi rationem vt imitandam iudicem, adduci nondum possum. Nam priorum trium dierum longitudinem protractam quidem velle Michaellem

chaelem sentio, at veri similitudinem, quam profert, minus commode confirmasse, idem video. Moses singulis sex diebus vespertinum et matutinum tempus attribuit, quorum tres priores eodem, quo posteriores reliqui, vulgari nomine *diei* et hic, et alibi Ex. XX, 11. insigniuntur, vna eademque hic mensura definiuntur. Tali descriptioni quomodo diuersa congruat explicatio, difficile dictu est, nec dicitur vnquam, si prius opiniones animum praecoccupantes depositae fuerint. Verum si ante, quam Mosem explicamus, cum non nullis, nouas res molientibus, constituerimus, historiam eius, vulgari vocabulorum significatu retento, in se talia continere, quae fieri non possint: prorsus abesse nequit, quin historiam in nostram sententiam, velit, nolit, trahamus, et, si dicendum, quod res habet, detorqueamus. Hac autem mente num liceat ad interpretandum accedere, e communibus artis Hermeneuticae praecceptis facile diiudicabitur. Et profecto satis mirari non queo, qui fiat, vt, qui magnitudinem lunae, a Mose aliter, quam Mathematicis definitam, conciliare horum praecceptis ita instituit, vt populariter Scripturam sanctiorem loqui praetendat, idem, si populariter eam loqui, i. e. communem vocabulorum vim adhibere totus orationis habitus declaret, omnem popularitatem migrasse et fugisse sibi persuadeat. Nec ad hoc efficiendum satis est dicere, opus tertii diei exiguo XXIV horarum spatio perfici videri non potuisse. Non enim quaeritur, quid nobis credibile et improbabile, aut quid fieri, minusue fieri potuisse videatur, sed Moses, diuino actus spiritu, quid scriptum dictumque reliquerit: praesertim cum homines, quamlibet docti et periti, naturam tantum sibi relictam, non Dei numine adiutam, norint. Vnde patet, vt opinor, nos, quid initio mundi fieri potuerit, aut non potuerit, dicere, aut iudicare nequire, nisi nascentem naturam, experientiae minime subiectam, naturae, qualis nunc est, legibus metiri peruersa ratione sustineamus. Mundi enim orientis naturam qui Physicorum experientiae, seu placitis explicandam permittunt, idem faciunt foetum humanum, vt viros adultos, considerantibus. Nec, tertio iam die pluiam opus fuisse, satis rite ex collatis

C

locis

locis prioris et secundi capitis discitur. Est enim laudatus locus secundo capite tam difficilis, tam ambiguus, tot interpretationibus, et versionibus, et coniecturis obrutus et prope obscuratus, ut, qui Grotium, Clericum et ceteros interpretes in consilium adhibuerit, nec, quod Michaeli acutissimo accidisse puto stabiliendae suae sententiae nimis cupidus fuerit, eo ad illustrandum alium multo clariorem expeditioremque vix vsurus videatur. A claris enim obscura, non ab obscuris clara lucem mutantur. Si vero locus capitis secundi, prope modum depositus, minus tute cum descriptione tertii diei primi capitis comparatur, nec illud concedendum est, tertio iam die terram aridam fuisse. Nam *היבשה* capite primo, sine comparatione secundi capitis, aliud significare, nemo inficiabitur. Sicca quippe terra vocari potest simul, atque aquae recesserunt. Denique nec siccitatem terrae miraculo accidisse, tempore praesertim, quo cuncta miraculo vel fiebant, vel mutabantur, negare ausim: nec medio tertio die nihil aut herbae, aut stirpium in terra fuisse ex Cap. II, 6. constare putem. Namque hunc difficillimum locum, causis, alio tempore preferendis, commotus, ita videor recte mihi vertere: *Talis origo caeli et terrae fuit. Sed, quoniam Deus nondum pluerat, nec homines erant, qui terram colerent, arbores et stirpes nondum increuerant, cum nebulae irrigarent terram, et Deus formaret hominem, vitali anima instructum. Quare Deus hortos praeparauit, quos hominem, recens creatum, habitare iuberet.* Vid. Cap. II, 4, 5, 6, 7, 8. Qua vero ratione vertendi vsi, nihil de tertio die inuenimus, quamquam non negamus quidem, contortam aliis istam versionem videri posse: sed faciliorem, quae cum primo Capite consentiret, nec contextis Mosorethicis vim inferret, hucusque desiderauimus.

Cetera prioris Capitis verba, ineptam Pontificiorum et aliorum male doctorum hominum harrulationem ut silentio involuam, omnes interpretes ita intelligunt, ut non admodum a se alter alterum dissentire videat, donec ad v. 20. veniunt, quem eruditissimi viri diuersa ratione enarrant. Alii enim cum CALOVIO, Onkelosum securo, verba *ועוף יעוף*, per causam omissi pronominis *אשר*, verunt,

et

et volucrum (producant) *quae volitet super terram*: alii cum PFEIFFER^o, Gerhardum secuto, reddunt, *et avis volitet super terra.* (Vid. Dubia Vex. p. II.) Vnde commemorabilis opinionum varietas de origine avium suborta est, quas ex nihilo non nulli, pars ex aqua, alii ex aqua et terra, alii denique ex coeno marino formatas rentur. At ego, Pfeifferum, aves ex terra productas credentem, recte sensitse, satis certa probatione dixerim, nixus non modo eruditissimi Theologi rationibus, sed et noua in mentem veniente confirmatione. Negat rarae vir doctrinae per Arnachum licere, vt ex antecedentibus verbum *ישרצו* reperatur; in quo argumento quid carpant accentuum Hebraicorum defensores, equidem nescio: deinde ellipsin pronomini in stilo Moſis admittendam: denique loco Gen. II, 19. quicquam clarius esse ad suam confirmandam explicationem. His ego nunc rationibus, per se, ad secundam praecipue quod attinet, satis validis, appono aliam, non plane nouam, quippe ab Luthero sumtam, sed in hac controuersia, quod sciam, nec dum auditam. Tenet enim nos opinio, nec ipsa priora huius loci verba necessario reddenda esse, *producant aquae reptilia animalia.* Ne quid enim dicamus de eo, quod minus recte reptilia pro piscibus, siue aquatilibus poni soleant, LUTHERVS locum commodius vertisse videtur: *es erzeuge sich das Wasser mit webenden und lebendigen Thieren.* Sed nos Luthero nunc longe acutiores sumus, et in sat multis locis, quem videri volumus venerari et imitari, minutis glossariis incaute postponimus. Nubem exemplorum cogere possemus, si animus id praestandi esset, et institutum hoc ferret. Duobus e primo Moſis capite desumptis hac scriptione contenti sumus. Minimum enim abest, quin compertum exploratumque habeamus, optime diuum Lutherum vocem *ישרצו* expressisse. Nam primo solemnem hoc verbum et propriam fortasse vim habet se mouendi, a qua recedi nemo vult, praefertim contextu ferente, ac, quod infra in hac re demonstrabo, propemodum postulante. Pone vero, non propriam hanc esse potestatem, frequentem tamen patet, cum Lutherus duobus tantum locis aliter vertendum putarit Ex. I, 7. Pf. CV, 30. reliquis omnibus Germani-

ce per verba : *regem, erregen, wimmeln.* Quid ? quod locum Daudis interpretari licet : mouit se, hoc est, mota est, vel scatuit regio illorum ranis : et locum Moſis, foecundi Iſraelitae, se mouerunt et multiplicati ſunt, ut eis regio impleretur, id est, ob prolis foecunditatem aucti numero tam late habitauerunt, vt nulla regionis pars ab iis non incoleretur, quemadmodum Gen. IX, 7. שרצו בארץ mouete vos in terra est : totum terrarum orbem frequentate. Praeterea participium שרץ et nomen substantiae שרץ est mouens quid, reptile, animal, nunquam produciens, aut productio. Ac ne cui dubium omnino ſit, pati hanc expositionem in loco nostro ſeriem orationis : totum contextum Latine conuerſum ostendamus. *Dixit Deus, moueant se aquae piscibus, et volucres volent supra terram per aerem : creauitque cetera permagna et omnia genera fluitantium, quibus mouerent se aquae, i. e. quibus mouerentur.* Deinde tantum abest, vt repudiet hanc versionem orationis ſilum, vt parilis, quem amat Moſes, tenor appetat eam, et tantum non poſcat. Solet enim ille contra, quam verſionibus placet, originem et cauſam rerum, recens creaturarum, non aliis rebus *ωθρωποςπαραδωτος* tribuere, ſed *θεωποςπρωτος* materialem tantum cauſam in rebus, vnde nouae proficiſcerentur, quaerere. Hinc non dicit, proferat terra herbas, aut, producat terra animalia : ſed ſcribit, exire ſinat terra herbas, prodire ſinat animantes, quaſi dixerit, oriantur e terra herbae, oriantur ex eadem animalia. Cui rationi gratis accedit auctoritas ex interpretatione Michaelis : *die Erde laſſe junge Kräuter hervorkeimen.* Et licet ſubtilius hoc a nobis cuiquam ſcriptum, quam verius videatur : non tamen a vero abhorret omnino, aut a ſynonymis eadem de re uſurpatis. Nam quomodo alibi, fiant, inquit, et fecit : confluant, et euenit : ſic non minus accurate loqui exiſtimandus est, cum oriantur, inquit, e terra et orta ſunt, praefertim cum v. 24 et 25 ſatis declarent, quomodo verba in Hiſphil accipienda ſint. Dixit enim : *prodire ſinat terra, et fecit Deus, non ſicut antea : producat terra, et produxit.* Certe הוצא v. 24 qui producat vertunt, ob allatam rationem caueant oportet, ne ipſi inconfiderantia magis peccent, quam nos diligentia. Quid enim cogit nos,

ut crasse ac negligenter locutum Mosem statuamus, quando subtiliter et circumspicte dixisse lingua et contextus monent, non modo res et sententia suadent? Aut quid commodi referimus, si ישרצו *producant* reddiderimus, meliora videntes atque aspernati? Quibus rebus factum est, ut ego, non animo quidem ad resistendum obstinato, sed ad auium originem ex aqua negandam, a partibus Lutheri starem. Si enim aquae non produxerunt pisces, sed hi a Deo creati aquas mouisse dicuntur, quemadmodum aues per aerem volitare leguntur: nec aues ex aqua productas, sed a Deo tantum formatas e versu 20 concludimus, quae materia vsus sit Deus, non hinc, sed aliunde cognoscendum, ex loco capitis II. supra laudato, iudicamus.

Vtque hic Lutherum recentioribus si non antepo-
 nimus, parem certe putamus: sic eundem v. 24. non necessario deferendum putamus, licet homines nostri ad vnum omnes deferant. Verit ille: *die Erde bringe hervor lebendige Thiere, ein jegliches nach seiner Art, Vieh, Gewürm und Thiere auf Erden, ein jegliches nach seiner Art.* Hebraica vocabula sunt: נפש חיה, בהמה, רמש, et ארץ חיה, quae sic distinguuntur, ut primum ceterorum genus describat, reliqua cuiusque speciei, generi subiectae, propria sint. Vnde בהמה iumenta siue pecora domestica, רמש reptilia siue vermes, ארץ חיה feras esse perhibent, quod discrimen Lutherus noster aut non attendisse, aut ignorasse videtur. Nec, meo quidem iudicio, eum fefellit ratio. Nam cum in ceteris linguis huiusmodi vocum discrimina, licet non temere quaesita, minus tamen recte interdum obseruata nossem, et rei diffusus, compagem contexti sermonis perspexissem: primo paullisper addubitau, mox, probationem huius interpretationis opinione minorem offendens, Lutheri versionem non esse spernendam intellexi. Auctor facti discriminis, quantum reperi, est BOCHARTVS, qui (in Hierozoico p. 3.) has interpretandi regulas fert: *Hebraicum nomen בהמה sumitur quadrifariam. Primo pro bruto quouis, puta, cum soli homini opponitur. Secundo pro quouis terrestri quadrupede viuiparo aliquantae molis. At ubicunque בהמה et חיה opponuntur, ut Gen. I. 25. tum בהמה greges, חיה significat agrestes feras. Denique בהמות, singula-*

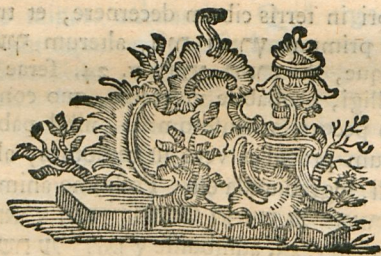
gulare sensu, terminatione plurale, certa est animalis species. Ego vero ut manes summi viri laedere nolo, ita eum tertium praeceptum vno tantum loco confirmasse improbo. Neque enim illud *ubicunque* ut se tueatur, vno tantum loco efficitur. Rectius p. 59. *Quandoque*, inquit, בהמה *sumitur pro domestico pecore, cui opponitur הַיָּה, i. e. fera.* Etiam nostro loco בהמה pro domestica pecude usurpatum videri posse, non nego, cum הַיָּה הַאֲרָץ non minus, quam הַיָּה הַשָּׂדֶה pro feris saepe ponantur, ideoque בהמה feris hic etiam opponi possit. Verum *ubicunque* cum scripsit, memoria forte deceptus, non recordatus est eius discriminis, quod eadem pagina ostenderat: *bruta diuidi ab Hebraeis in quattuor genera, nempe בהמה, עוף, רמש et ד, hancque diuisionem frequentem esse in sacro codice Gen. IX, 2. Leuit. XI, 46. Deut. IV, 16, 17, 18. 1 Reg. IV, 33.* Vnde suspicio praebebatur, Mosem hic, postquam de piscibus et auibus, die quinta creatis, dixisset, exponere de reliquis duobus brutorum generibus, quadrupedum et reptantium, quemadmodum paullo post v. 26. eadem quattuor genera percenset: dominamini in pisces, in volucres, in quadrupedes, atque minora animantia. Quid ergo? Num Borchartum deserimus, aut reprehendimus? immo cum ipso consentimus. Ipse enim sicut dicit: בהמה esse quadrupedem aliquantae molis, ita et nos vocabulum istud explicamus, et in animum inducimus, Historicum, diuinitus instinctum, primo de maioribus, deinde de minoribus animantibus referre. Nec hanc opinionem immittit nobis immista Synonymia, utpote quae cum genere orationis Moisaicae amice conspirat. Certe, qui scribit: *facta est vespera et factum est mane, dies prima; arbores fructiferas, fructum edentes, et arbor, in qua fructus arboris, ferentes semen: ille scribere quoque potest: prodeant animalia, maiora et minora, et omnia animantia, quae sunt in terris.* Propria enim talis Synonymorum congeries est hebraicae linguae, videturque cum Exergasia, nobis non minus insolita, ad ambiguitatem, ex confusione generum, numeri, personarum, temporum et modorum, apud Hebraeos necessario oriundam, de industria tollendam inuenta et frequentata esse. Quod si quis Synonyma illa ferre neque-

nequeat: quid fieri, rogo, in eodem loco velit de Exergasia, nostram loquendi morem similiter abhorrente: *infit Deus prodire animalia, et factum est ita, et facit Deus animalia.* Sed nempe talia non cum genio nostrarum linguarum cultiorum comparanda sunt, sed a consuetudine Orientis, Rhetorum et Grammaticorum praeceptiones nihil curantis, probanda. Quae quidem, a me hactenus disputata, fatis declarant, potuisse Mosem verba illa ex mea sententia intelligere. Reliquum ergo est, ut, voluisse ab aliis sic intelligi, quam apte fieri possit, conficiam. Cogitavit vero, si quid video, idem, ac nos, Moses, quod v. 26. חיהו ארץ in numero animalium homini parentium omisit. Iam, quia Moses, diuino percussus afflatu, nullius rei, quam reperit, obliuiscitur, et potestas hominis in pecora minoris pretii erat, si a feris, nomen accipientibus (Gen, II, 18.) ipsi cavendum esset: non de domesticis ac feris pecoribus, quorum nomina repetat, sed maioribus et minoribus, quorum vnum Synonymum omittere potest, sermonem esse, fit vero simile. Quin idem etiam, si versum tricesimum compararis, amplius elucebit. Hic Deus fertur pecori in terris cibum decernere, et tria constituuntur genera, quorum primum חיהו ארץ, alterum עוף, tertium denique רמש. Itaque, si חיהו ארץ v. 24. ferae essent, easdem etiam v. 30. intelligi, probabile videretur, quo constituto, sequeretur, ut domestico pecori, a Mose omisso, nihil pabuli adiudicatum fuisset. Quod cum procul a vero sit remotum, alia interpretandi via, quam ostendi, ingrediunda est. Postremo animaduertimus, pro pluribus verbis ובכל-הארץ ובכל-הרמש הרמש על-הארץ v. 26. pauciora Mosem v. 28. adhibuisse על-הארץ ובכל-היה הרמש. Unde liquido constat, חיהו non modo idem innuere, quod רמש, quemadmodum nos versum 24 interpretati sumus, sed etiam cum vocabulo בהמה a Mose permutari. Neque viae, quem stabiliuimus, impedimentum erit ex voce ארץ adiecta. Nam ut largimur, posse hocce vocabulum abesse, aut aliis in locis pro שדה positum, feras significare: ita, cur hic adsit, rationem deprehendisse videmur, cum idem sit Hebraismus in verbis חיהו ארץ v. 24. ac qui celebratur v. 28

in

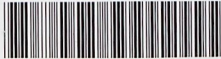
ברגת הים ובעוף השמים ובכל-חיה הרמשת על-הארץ.
 Amant enim epitheta Hebraei, et sicut dicunt: aues aeris, pisces
 maris, animalia gradientia super terra, vbi nos sine descriptione
 aues modo, pisces et animalia nominamus: ita pecora terrae nomi-
 nant, vbi nos pecora tantum dicimus. Et qui v. 24. Pleonasmum
 non agnoscit in verbis חיהו ארץ, nobis insolitum: is velim relegat
 versum 28, vt similem agnoscat, eumque magis peregrinum, in
 verbis חיה הרמשת על-הארץ. Quare nullus dubito, Lutheri ver-
 sionem, et nostram inde petitam explicationem, si non omnium,
 (temerarium enim esset hoc sperare, nec indubitam prorsus illam
 ipsi iudicarem,) quorundam saltem calculo probatum iri. Quod
 si euenerit, alia in libros Veteris Testamenti aduerfaria, per occa-
 sionem, luci exponere pergemus.

Aug VI 57 (1)

ULB Halle

003 711 420

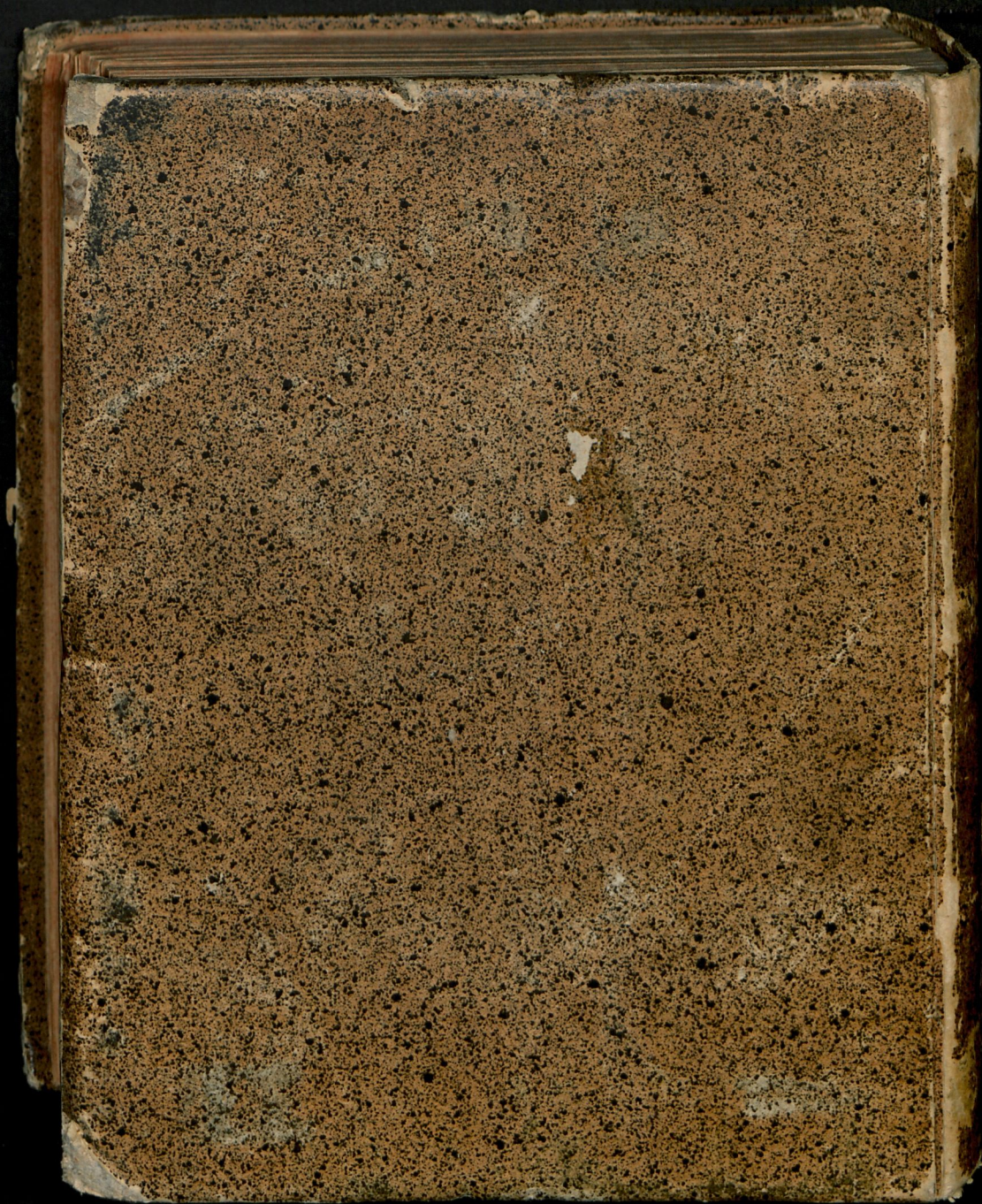
3

f

TA-70x

nur 4, 5ter verknüpft

Revo ✓

OBSERVATIONVM 74
IN
PENTATEVCHVM
SPECIMEN PRIMVM

V I R O
PLVRIMVM REVERENDO ATQVE
CLARISSIMO
IOANNI GEORGIO SCHVTZIO

AA. M.
VERBI DIVINI MINISTRO APVD WENDISCHOSSIGENSES
ET KOSLICENSES IN LVSATIA SVPERIORE

PARENTI SEPTVAGENARIO
DIEM NATALEM

III. CAL. MAL

P I E G R A T V L A T V S

E D I D I T

THEODORVS IOANNES ABRAHAMVS SCHVTZE

AA. M. ORD. PHILOS. IN ACAD. VITEB. ASSESS. IBIDEMQVE
SCHOLAE SENAT. CONR.

V I T E M B E R G A E
L I T E R I S C A R O L I C H R I S T I A N I D Ü R R I I
A C A D E M I A E A T Y P I S.

Perill.
D. C. Leopoldo.